

Jelić smatra da je slučaj Bošnjaka potvrdio protudemokratski i protuhrvatski karakter Khuenove vladavine. Prema njegovu mišljenju, antiteza khuenovštini bilo je pravaštvo, koje je pripremilo široke slojeve na nacionalni otpor i afirmaciju vlastitih državnopravnih vrijednosti.

Knjiga je informativna, posjeduje znanstveni aparat i obilno je popraćena izvornim gradivom. Priložen joj je stenografski zapisnik jedne od saborskih sjednica na kojoj se odvijala rasprava o bošnjačkim događajima. Autor je popratio zapisnik bilješkama kojima je pojasnio određene pojmove i predstavio pojedine narodne zastupnike. Na nekim mjestima Jelić je povukao usporedbe između tadašnjeg stanja i suvremene situacije aludirajući prije svega na borbu Hrvata za nacionalnu slobodu i državnu nezavisnost.

Stjepan Matković

MEĐUNARODNI ZNANSTVENI SKUP »Jugoistočna Europa 1918.–1995.« / »Southeastern Europe 1918–1995« u Zadru 1995., Hrvatska matica iseljenika, Zagreb, 1996., 280 str.

Povijesno-suvremena vizija jugoistočne Europe jedna je od vodećih tema mnogih istraživača kod nas i u inozemstvu. Razvoj naroda, kultura, vjerskih zajednica, državnopravnih tradicija i društvenih struktura svjedoči o međusobnim protkanostima ali i o dubokim sporovima. Raspad višenacionalnih zajednica Habsburške monarhije i Jugoslavije izazvao je neizbježno preispitivanje problema ustrojstva toga prostora. Aktualnost teme ponukala je hrvatske organizatore da prirede skup na kojemu se najviše raspravljalo o pretpostavkama sukoba i njegovim dijagnozama.

Proslav dr. povijesti Dragutina Pavličevića »Jugoistočna Europa i Balkan na granici svjetova« (6.–13.) donosi osnovne naznake o temi međunarodnog skupa koji se održao od 28. do 30. rujna 1995. godine u Zadru. Skup je organizirala *Hrvatska matica iseljenika* i *Hrvatski informativni centar*, a na njemu je sudjelovalo 12 stručnjaka iz Hrvatske i 18 iz inozemstva. Nakon godinu dana izašao je dvojezični zbornik radova s toga skupa. Prijevod na engleski jezik svakako je dobrodošao jer je to često puta jedini način da se inozemna javnost, osim vrlo uskog kruga stručnjaka koji poznaje jezike i običaje svoga istraživačkog prostora, upozna s nekom temom. Budući da je u prošlosti strano čitateljstvo bilo više puta jednostrano obaviješteno iz dobro znanih političkih razloga, izdavanje zbornika na engleskom jeziku spada u jedan od načina razbijanja starih matrica i omogućuje promoviranje vlastitih gledišta popraćenih stavovima eminentnih stručnjaka iz raznih dijelova svijeta. Možda je velik broj sudionika bio preopterećen udjelom velikosrpstva u povijesti jugoistočne Europe, no takvo određenje je lako objašnjivo zbog vremena i prostora u kojemu se skup održavao. Osim toga, razumijevanje jugoistočne Europe doista je ispunjeno tragičnim zbivanjima i međusobnim zbivanjima. Značajan dio nestabilnosti ležao je u povremenoj prevlasti totalitarnih sustava i snažnoj potrebi pojedinih nacionalnih zajednica da nameću svoje interese te zauzimaju tuđe prostore.

Zbornik skupa podjeljen je na tri kronološke cjeline: a) razdoblje do 1941., b) razdoblje od 1941. do 1945., i c) razdoblje od 1945. do 1995. godine. U prvome dijelu autori su obradili niz tema. Ante Beljo, ravnatelj Hrvatskog informativnog centra, bavi

se u izlaganju *Ideologija Velike Srbije* (19.-33.) genezom i raščlambom ideje, koja je doprinijela stalnim napetostima na prostorima Jugoistočne Europe i Balkana. Autor je pobrojao glavne tvorce i pokretače koncepcije velikosrpsva. Navođenjem njihovih osnovnih ideja pokazao je čemu teže velikosrpske težnje. Istaknuto je da ideologija Velike Srbije i njezini zastupnici nisu prezali od genocida/etničkog čišćenja radi postizavanja svojih ciljeva. Tekst Dragutina Pavličevića *Progoni i likvidacije Hrvata na području Hrvatske od 1903. do 1941. godine* (34.-48.) već svojim naslovom ukazuje na jednu od karakteristika povijesti hrvatskoga naroda – hrvatski narod je ugrožen na vlastitom državnom i etničkom području. Pavličević je ocrtao teoretski i praktični razvoj velikosrpskog prodora prema Zapadu. Početak sustavne organizacije velikosrpsva među Srbima pronalazi krajem 19. stoljeća stavljajući naglasak na ulogu Pravoslavne crkve i srbijanske vlade. Dr. Ante Sekulić u izlaganju *Srpsvo u Podunavlju* (49.-60.) govori o sudbini Hrvata u Bačkoj, Baranji i Srijemu, naglašavajući napose razdoblje srbizacije toga prostora nakon I. svjetskog rata i problem razgraničavanja između Hrvatske i Srbije nakon II. svjetskog rata. Problemom Baranje bave se još dva članka: dr. Josipa Vrbošića *Državnopravna pripadnost Baranje Republici Hrvatskoj i što u ovom trenutku znači izv. »Oblast Srema i Baranje«* i dr. Stjepana Sršena *Etničke promjene u Baranji 1918.-1995.* Prvi autor razrađuje položaj Baranje unutar raznih državnopravnih zajednica, ukazujući kako su srpski političari nastojali prisvojiti baranjski prostor, dok u drugom članku slijedi raščlamba etničke slike Baranje, odnosno opis načina kojima su Srbi izmijenili strukturu stanovništva u svoju korist. Dr. Josip Pečarić bavi se položajem Hrvata u Boki Kotorskoj. Njegov referat *Hrvati Boke Kotorske od 1918. godine do danas* ukazuje na sustavni proces dekroatizacije toga prostora koji je do 1918. pripadao hrvatskom državnopravnom korpusu. U članku dr. Stjepe Obada *Konavoska Prevlaka u središtu dijela europske diplomacije* raspravlja se o jugoistočnom dijelu hrvatskog prostora, koji se našao na udaru velikosrpske ekspanzije. Obad prikazuje povijesni razvoj Prevlake od srednjega vijeka do danas dokazujući njezinu pripadnost Dubrovniku, Dalmaciji i Hrvatskoj. Prof. Josip Jurčević u svome radu *Srbijanska oružana agresija na Hrvatsku 1990.-1995. godine* bilježi kronološki razvoj ratnih zbivanja u Hrvatskoj. Posebno je vrijedno posljednje poglavlje njegova članka koje iznosi posljedice srbijanske agresije na Hrvatsku izražene u broju mrtvih, ranjenih, prognanih i raznih materijalnih šteta. Rad *Srpska agrarna reforma i kolonizacija 1918.* dr. Dženane Efendić Semiz odnosi se na posljedice promjene vlasništva nad zemljišnim posjedom nakon 1918. godine. Autorica smatra da je na području Bosne i Hercegovine stanovništvo islamske vjeroispovijesti doživjelo uslijed agrarne reforme najteže demografske promjene, dok su u Hrvatskoj i Sloveniji najviše stradale strukture posjeda velikih zemljoposjednika. Muhamed Zlatan Hrenovica obrađuje u svom izlaganju *Strukturalni aspekti velikosrpskih zločina u Bosni i Hercegovini u razdoblju od 1991. do 1995. godine* metodologiju pripreme agresije i sve faze njezine provedbe. Ukazujući na držanje akademika, svećenika Srpske pravoslavne crkve, povjesničara, novinara i vojske Hrenovica želi pokazati kako su svi oni doprinijeli da znatan dio srpskog nacionalnog tijela povjeruje u ispravnost velikosrpskih ciljeva i podrži politiku koncentracijskih logora, etničkog čišćenja, urbicida i kulturocida.

Dio zbornika posvećen je i mnogoetničkoj dimenziji jugoistočne Europe. *Položaj Mađara u Vojvodini od 1918. do 1995.* naslov je rada dr. Andrije Bognara, koji prati razvoj mađarskog etnika nakon raspada austro-ugarske monarhije i gubitka teritorija koji su dugo bili pod upravom mađarskih/ugarskih vlasti. Problem albansko-srpskih odnosa od Garašaninovih vremena do današnjih dana zastupljen je u izlaganju dr. Zefa Mirdite *Albanci u svjetlosti vanjske politike Srbije.* O problemima crnogorskog naroda piše Jevrem Brković u članku *Crna Gora – prva žrtva velikosrpske agresije.* Stevan Dedijer osvrće se na ideju Velike Srbije. Njegovo izlaganje *Kraj mita »Velika Srbija«* govori o dometima koncepcije velikosrpsva te njejoj recepciji među srbijanskom narodu i intelektualcima.

Razdoblje Drugoga svjetskog rata obuhvatili su članci mr. Zdravka Dizdara *Četnički zločini genocida nad Hrvatima i muslimanima u Bosni i Hercegovini i Hrvatima u Hrvatskoj tijekom Drugoga svjetskog rata (1941.–1945.)* i Ljubice Štefan *Antisemitizam u Srbiji za vrijeme Drugog svjetskog rata*. Prvi rad donosi niz argumenata koji dokazuju da su četnički zločini bili rezultat planirane akcije etničkog čišćenja nesrpskoga stanovništva, dok drugi sustavno pokazuje kako su Srbi tijekom Drugog svjetskog rata provodili likvidacije Židova da bi nakon svršetka rata potpuno prešućivali te događaje.

Tema razdoblja od 1945. do 1995. počinje tekstem grofa Nikolaja Tolstoya *Blajburški pokolj*. Riječ je o temeljitoj raščlambi ponašanja britanskih vojnih krugova prema hrvatskim vojnicima (ustašama i domobranima) i civilima neposredno nakon završetka rata, odnosno njihovom isporučivanju na milost i nemilost jugoslavenskim komunističkim postrojbama. Dr. Vladimir Geiger u radu *Sudbina podunavskih Nijemaca u bivšoj Jugoslaviji* tumači problem pritiska na Nijemce nakon raspada Habsburške monarhije i sustavnu eliminaciju Nijemaca nakon Drugoga svjetskog rata. *Demografski problemi, preseljenja i ekonomski razvoj Hrvatske* naslov je rada dr. Josepha Bombellesa. Rad je popraćen brojnim statističkim pokazateljima, koji ukazuju na veliko opadanje nataliteta u Hrvatskoj poslije Drugoga svjetskog rata. Prema Bombellesu uzroci takvog demografskog kretanja leže u poslijeratnom ubijanja hrvatskih vojnika i civila, odnosno emigraciji tijekom '60-ih i '70-ih godina. Autor je u svojem izlaganju uzeo u obzir suvremena kretanja, to jest novu situaciju koja je odraz agresivnog rata Srba u Hrvatskoj i BiH, odnosno borbe Hrvata i Bošnjaka za nezavisnošću. Bombelles predlaže mjere pomoću kojih bi Hrvati riješili svoje demografske probleme i naselili svoja ratom opustošena područja. Posljednji članak u nizu odnosi se na govor Doris Pack, predsjednice delegacije Europskog parlamenta za pitanja jugoistočne Europe. Naslov njezina izlaganja *Kukavičko ponašanje Zapada* već samo po sebi dovoljno govori. Pack razlaže svoju mukotrpnu akciju u europskim institucijama za prava žrtava velikosrpske ekspanzije. Ona vrlo plastično svjedoči o okoštalom mentalitetu eurobirokracije i mnogih državnika, koji nisu podnosili da mali narodi diraju u njihove političke šablone. Zbog takvih vanjskopoličkih pogleda gorke su posljedice trpjeli narodi na udaru srpske hegemonijalne politike.

Završni dio knjige obuhvaća sadržaj izlaganja na »Okruglom stolu«, koji se bavio temom »Srbija i njezini susjedi« (235–276). U toj raspravi sudjelovali su, pored nekih od spomenutih autora, još: Arvid Fredborg, Robin Harris, Sarah Kent, Noel Malcom, Norman Stone, Lubomyr Luciuk, Ron Vastokas, Askold Krushelnycky, Aleksandar Ravlić, fra Ljubo Krasić i Branko Franolić. Svi oni iznijeli su osobne refleksije o povijesnim i suvremenim zbivanjima na području jugoistočne Europe. Knjizi su pridodane karte jugoistočne Europe, koje obilježavaju promjene političkih granica u razdoblju od kraja Prvoga svjetskog rata do 1995. godine.

Stjepan Matković